

Reradicaliseren

Ronselen voor een betere wereld

Stijn Sieckelinck

D/2017/45/80 | ISBN 978 94 014 4269 5 | NUR 740, 840

VORMGEVING OMSLAG Ines Cox

VORMGEVING BINNENWERK Stefaan Verboven | LetterLust

© Stijn Sieckelinck & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2017.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden
en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

Erasmestraat 179 bus 101

3001 Leuven

België

www.lannoocampus.be

Welk misverstand tilde je op als een tornado, waarom
uitgerekend naar dit land. Alleen, waarom is nooit zo'n goede
vraag tussen verschillende generaties. Ik zou zeggen: omdat
wij tuinen vonden waardoorheen rivieren

stroomden, op het water lagen duizend boten, toen we ieder
scheepsruim hadden volgeladen waren de stromen ingedroogd
tot ijdele gesprekken. Wat kan ik zeggen als de ene ziel de
andere niet helpen kan? Duisternis zal ons bedekken.

Gebaseerd op Soera 19.10 (Heilige Koran), Ingmar Heytze, 2009

Some boys hate themselves
Spend their lives resenting their fathers
Some girls hate their bodies
Stand in the mirror and wait for the feedback
Saying
God, make me famous
If you can't just make it painless
Just make it painless

Creature comfort, Arcade Fire, 2017

Inhoud

Woord vooraf	10
Initiatie	13
Beelden en angsten	20
Strijders van eigen bodem	23
Ideeën en idealen	27
Adolescenten en jongerencultuur	29
Botsende culturen	31
De engel en de angel	35
(De-)radicalisering als signaal	38
Lessen leren	43
Hoofden en harten terugwinnen	48
Leeswijzer	50
Lessen	55
LES I	
Verleen EHBI - Eerste Hulp Bij Identiteitsvragen	57
Voorkomen of genezen?	59
De normaliteitshypothese	61
De wegen naar extremisme	63
Gewichtig, maar ook evenwichtig?	68
Diversiteit is de lucht	70

Identiteiten en identificaties	72
Teveel aan diversiteit?	75
Radicalisering en racisme	77
De integratieparadox	80
De ‘softe’ aanpak	84

LES 2

Bied bevrijdende praxis 95

In morele nood	98
Sukkelaars?	101
Schurken?	102
‘Eten of gegeten worden’	105
Uit de slachtofferrol	107
Forumtheater	110
Reflectie én actie	112
‘De Banier’	115
Mobiliseren ter bevrijding	117
Extreem om niks te doen	119

LES 3

Bezint eer ge begint 125

Radicalisering en religie	131
Islamisering van het radicalisme	133
Boze geesten	136
Dubbelrol	137
Islam is vrede?	138
De Waarheid	140
<i>Quick Fix</i>	141

Postseculier	144
Gebrek aan kennis?	147
Wortels	150
Geloofwaardigheid	151

LES 4

Leer vreedzaam vechten	157
Videogame	161
In oorlog?	163
Populisme	164
Tegenstanders in plaats van vijanden	167
Polarisatie	169
Vreedzaam vechten	171
Mimetische begeerte	172
De mens als strijder	174
Weerbaarheid als straatwaarde	176
Verschillende soorten conflicten	179
Onpersoonlijke haat	181
Disciplineren: trainen in conflict	183
Politie voor de klas	183
'Sla niet te hard'	186
Tegen gewelddadige radicalisering	187

LES 5

Gezocht: moreel gezag	193
Gezagzoekend	198
Romantiek en avontuur	200
<i>Spirit food</i>	201

Rites op Twitter	202
Het ritueel als reddingsboei	204
Ritueel vs. ceremonie	207
<i>Burka Avenger</i>	208
Litima en reality-tv	211
Autoriteit	213
Noch dwang noch overreding	215
Eigentijdse rituelen	216
Gedeeld gezag	218
Een lichtpuntje	220
Hindernissenbaan	222
Reradicaliseren	227
Oplossingen?	232
Veerkracht	235
Wat was er ook alweer mis met deradicalisering?	236
Wat was er nog meer mis met deradicalisering?	239
Reradicaliseren	242
Een fatsoenlijke samenleving	248
De stilte en de storm	251
Een sociale strategie	255
Tussen hoop en vrees	258
Eindnoten	268

Woord vooraf

Zestien jaar oud ben ik en vastberaden om het laatste lesuur op woensdagochtend naar buiten te glippen om deel te nemen aan een betoging in de binnenstad van Mechelen die gericht is tegen discriminatie. De betoging verloopt rumoerig maar zonder incidenten en ik heb sterk het gevoel dat ik een bijdrage lever tot iets, al weet ik niet precies tot wat, maar dat is wellicht van secundair belang. Na de middag gaat er echter gesport worden met de school en als lid van het sportteam heb ik mij daarvoor opgegeven. Een woord is een woord en eens toegezegd, kun je meestal op mij rekenen. Dus juist op het moment dat de scholieren onder de grote stenen poort door naar buiten lopen, kom ik de school weer binnen, mij werkelijk van geen kwaad bewust. Tot de prefect mij bij de kraag grijpt:

‘Awel joh, wat zijt ge van plan?’

‘Ik kom om mee te gaan sporten, meneer.’

‘En vanwaar komt ge nu dan?’

‘Ik was zojuist gaan betogen tegen discriminatie in onze stad, meneer.’

Zijn reactie zou ik niet gauw vergeten: met een gezicht waarvan ik nooit had gedacht dat het zoveel onbegrip en afschuw zou kunnen uitdrukken, krijg ik vervolgens het vernietigende oordeel te horen: ‘Ge zijt ne clown, Sieckelinck!’

Normaal krijgen we na een vergrijp tien bladzijden straf, of je moet nablijven in de strafstudie, waar je twintig velletjes moet volschrijven over het grote niets. Maar niet die woensdagmiddag.

Er is enkel dit naakte oordeel, dat me veel dieper raakt dan eender welke straftaak of taakstraf. Ik ben er namelijk van overtuigd dat ik niet zomaar onwettig vrijaf heb genomen, maar bewust aan iets had gedaan wat we nu burgerschap zouden kunnen noemen. Daar onder de stenen poort die de school van de wereld scheidt, is het onbegonnen werk om ook maar te beginnen dat uit te leggen.

Met dit boek doe ik een nieuwe poging. Het zat al langer in mijn hoofd, maar is pas mogelijk geworden dankzij de inspanningen en inspiratie van vele anderen. Ik dank mijn naaste collega's, vrienden en familie en in het bijzonder Micha de Winter van de Universiteit Utrecht, die als geen ander begreep dat ik hieraan toe was. Daarnaast Barbara de Ru, Kristien Sieckelinck, Paul Verhaeghe, Lex Bohlmeijer, Herwig Ghys, Saskia Tempelman, Naima Azough, David Kenning, Iliass El Hadioui, Femke Kaulingfreks, Laila Al-Zwaini, Elga Sikkens, Marion van San, Bas Levering, Niels Janssens, Maxime Van Steen en Hilde Vanmechelen van LannooCampus. Ik dank ook de respondenten die we doorheen de jaren mochten interviewen en de vele begeesterde professionals binnen het Radicalisation Awareness Network. Dit boek is in de eerste plaats voor jullie.

Stijn Mariette Albert Sieckelinck, Ede/Montréal

De zomer van 2013 staat voor de deur en de heilige vastenmaand Ramadan staat op het punt te beginnen. Enkele vrienden scoren een grote hit op YouTube met hun lied *Ramadan*. Het is niet meteen het soort lied dat je zou verwachten van een groepje rappende tieners in Nederland. Het is ook voor de groep zelf, die zich TeamLiefde noemt, een stijlbreuk met hun eerdere werk uit 2011, waarin nog teksten zaten als 'Ik neuk je moeder'. De recentere video is een en al positiviteit en toont een gladjes geproduceerde muziekclip die qua atmosfeer nog het meest doet denken aan het fameuze *Koningslied* dat eerder in datzelfde jaar het Nederlandse volk had moeten verenigen. De tekst verwijst naar de islam als een open, liefdevolle en liefde brengende religie, waarin mensen met uiteenlopende nationale achtergronden kunnen samenkomen, bidden en vieren. De beelden versterken dit gevoel doordat de jongeren al dansend met de vlaggen van verschillende landen van herkomst staan te zwaaien, maar ook de Nederlandse vlag trots in de lucht steken. De song, die nog steeds te bekijken is, wordt honderdduizenden keren geliket en een underground zomerhit is geboren.

Slechts drie maanden verstrijken alvorens twee van de drie artiesten hun dromen van harmonie en onderlinge verstandhouding inpakken, hun zangcarrière vaarwel zeggen, hun ouders misleiden en naar Syrië trekken om zich daar bij het geweld-

dadige jihadistische verzet tegen het Assad-regime aan te sluiten. Vlak voor vertrek staat de volgende tekst te lezen op een van de jongens zijn Facebook-pagina:

*Zijn we liever in de clubs? dansend als een ballerina?
We plegen zoveel zina, maar geven niks om Palestina:(
Voor ons uiterlijk staan we uren voor de spiegel te staren.
Terwijl ons hart sterft, en ziel wankelt als een schip op
het water.
Zoveel trots voor de vlag van de Nederlandse, Turkse
of Marokkaanse.
Maar wie durft er nog de vlag van de Islam te dragen?
Zien wij ooit een juwelier met geblindeerde ramen?
Of een prachtig product zonder een pakkende reclame?
Dus vertel me, waarom zijn we bang de Islam uit te dragen?
We moeten ons diep schamen, minder lachen en meer tranen.*

Behalve deze jongens besluiten duizenden Europese jongeren om deel te nemen aan de gewelddadige strijd in het Midden-Oosten.² Het totale aantal Europese jihadstrijders in Syrië in 2014 wordt geschat op ongeveer vijfduizend mensen. Nooit eerder in de moderne Europese geschiedenis zijn zoveel Europese moslims in een vreemd land gaan vechten. Velen van hen lijken dit besluit sneller te hebben genomen dan we tot nu toe gewend waren van andere groepen jongeren die besloten de wapens op te nemen uit (deels) ideologische overwegingen. Naast het islamitisch extremisme bestaan er rechts-extremistische en links-extremistische bewegingen die geregeld de aandacht van overheden en publiek op zich weten te vestigen door hun vaak compromisloze acties, bijvoorbeeld naar aanleiding van het openen van opvangcentra voor asielzoekers of bijeenkomsten

van de machtigste landen, de G20. Het proces hoe iemand komt bij dit soort compromisloze acties zijn we radicalisering gaan noemen. Het stelt de publieke opinie, beleidsmakers en de wetenschap voor grote raadsels. Niet alleen de snelheid van de transformatie is in vele gevallen lastig te vatten; ook het feit dat, behalve jongeren met een criminele achtergrond, jonge burgers met een eerder positieve betrokkenheid bij de samenleving zich aansluiten bij een ideologie die vaak een volledig sektarische levensstijl predikt, draagt bij aan het raadsel rond dit thema.

Ik doe samen met collega's onderzoek naar sterke idealen van jongeren, naar de opvoeding in gezinnen waar radicalisering optreedt, naar opvattingen onder leerkrachten en sociale professionals over hun rol in het tegengaan van extremisme, naar voormalig radicalen en hoe zij terugkijken op hun tijd binnen de radicale beweging. Ook bestudeer en ontwerp ik programma's die gewelddadige radicalisering moeten helpen tegengaan. Voor dit onderzoek lezen we niet alleen berichten over deze mensen, maar voeren we ook lange gesprekken met de betrokkenen zelf. Het gaat daarbij niet alleen om (de omgeving van) jonge mensen met extreem-islamitische idealen, maar ook verdedigers van extreem-rechtse en extreem-linkse idealen. Zeker wanneer je de aanloop naar radicaal lidmaatschap beschouwt, blijken deze meer gemeen te hebben dan men op het eerste gezicht zou vermoeden.³

Ondertussen is een van de twee uitgereisde jongens weer thuis, waar hij de draad van zijn leven probeert op te pakken. Naar de ware beweegredenen van uitreizen en terugkeer blijft het gissen. Hij had volgens de moeder voorafgaand aan vertrek zitten huilen bij het zien van de beelden van kinderen in oorlogsgebied, maar

Veel mensen maken drie associaties bij radicalisering: allochtonen, eenoudergezinnen en achterstandswijken.

nooit echt een mening gegeven over de oorlog in Syrië. Moeder had net als zovelen drie associaties bij radicalisering: allochtonen, eenoudergezinnen, achterstandswijken. 'Wij zijn totaal het tegenovergestelde! Dus als het mijn kind kan overkomen, die nuchtere die ook absoluut tegen geweld ..., nooit gevochten of wat dan ook, dan kan het dus iedereen overkomen.'⁴ Volgens een andere bron zou haar zoon uit Syrië teruggekeerd zijn omdat de strijd er te onoverzichtelijk en gevaarlijk is geworden. 'Hij kwam om te helpen, niet om mensen te doden.'⁵

Zijn (toenmalige) vriend laat echter via Twitter weten niet meer naar Nederland te zullen terugkeren: 'Ik weet dat ik dit niet ga overleven. Ik blijf hier tot mijn laatste druppel bloed en totdat elk kind lacht en wat jij doet in je bedje moet je zelf weten.' Of hij daarmee veel aanhangers heeft weten te ronselen, is niet bekend. Wel weten we dat trouw aan principes respect afdwingt onder jongeren in het algemeen en jongeren die zich in de steek gelaten voelen door hun omgeving in het bijzonder. Onder de YouTube-video van *Ramadan* schrijven islamitische jongeren tot op de dag van vandaag nog steeds hoe mooi ze het lied vinden en hoe het hen sterkt om de vastentijd door te komen.

Dit boek is geboren na de aanslagen op de luchthaven van Zaventem en de Brusselse metro van 22 maart 2016. Ik bevond mij toen voor een congres in de Canadese hoofdstad Ottawa, op uitnodiging van de overheid aldaar. Het was een ruw ontwak

met een telefoon vol berichten en vervolgens je eigen stad zien door de sensatiebeluste lenzen van *FOX News*. Ik leerde dat wanneer de oorlog je eigen volk raakt, er zich een heel eigenaardig gevoel in je onderbuik nestelt: een steen in je maag mischien, of een knoop in je darmen. In elk geval een gevoel dat de volledige aandacht opeist, waardoor je niet meer behoorlijk kunt functioneren.

Ik leerde daar ook dat het programma van de dag – hoewel *on topic* – niet alleen volledig aan me voorbijging, maar me ook opstandig maakte. ‘Hoe kunnen we hier een beetje vrijblijvende analyses zitten bespreken, terwijl mijn eigen land in brand staat?’ Die dag zwoer ik mezelf dat ik dit gevoel zou vasthouden, om beter te begrijpen waarom gemediatiseerd gewapend conflict zoveel impact heeft op het doen en laten van onze jeugd, en waarom wellicht van leerlingen die familie hebben in oorlogsgebieden niet zomaar kan worden verwacht dat ze ‘een knop omzetten’ en gewoon de lessen bijwonen, zonder met een woord te reppen over wat hun die steen in de maag bezorgt.

Toen ik verder reisde, kon ik door de ogen van de wereld aanschouwen hoeveel medeleven en schoonheid deze weerzinwekkende gebeurtenissen losmaakten in veel mensen. Van torens uitgelicht in de Belgische driekleur en *Maple leaf*-vlaggen halfstok tot de reactie van de (islamitische) securitymedewerker op de luchthaven: het waren allemaal tekenen van oprechte betrokkenheid. Humaniteit moet blijkbaar soms uit haar schuilplaats worden gelokt. Maar zou dat ook niet op een andere manier moeten kunnen? En waarom waren diezelfde torens niet uitgelicht in de kleuren van al die andere, niet-westerse landen die nog veel meer aanslagen te verduren kregen? Het lijkt de hoogste

tijd om meer werk te maken van ronselen voor een betere wereld. Maar laten we eerst een idee vormen van wat ons bedreigt.

Beelden en angsten

De beelden van terreur zijn bij iedereen bekend, zeker na ‘de zomer van de angst’ in 2016. Alleen al op Europese bodem werden Parijs, Kopenhagen, Brussel, Nice, Berlijn, Stockholm, Manchester, Londen en Barcelona getroffen ... en weinig wijst erop dat deze terroristische ‘city trip’ bijna ten einde is. Het jihadisme is een van de weinige extremistische bewegingen die bereid is geweld te gebruiken en in staat is globaal te opereren. Haar leden maken bij herhaling misbruik van het vrije verkeer van personen en goederen dat eigen is aan onze moderne, ‘genetwerkte’ wereldorde. Eenmaal getraind, zijn haar ‘soldaten’ tot daden in staat die de daden van eerdere terreurgroepen bijna doen verbleken: het doden van onschuldige, liefst jonge burgers in welvarende landen is haar handelsmerk geworden. Daarbij worden nauwelijks waarschuwingen afgegeven, zoals we bijvoorbeeld gewend waren van linkse extremisten uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Het doel zelf lijkt te zijn om zoveel mogelijk zichtbare slachtoffers onder ‘de ongelovigen’ te maken. Al beoogt deze *modus operandi* op zijn beurt vooral destabilisering van democratische regimes die grote belangen hebben in de Arabische wereld.

De toegenomen dreiging drijft op haar beurt burgers in de armen van nationaal-populistische partijen die zich bevestigd zien in hun gelijk dat immigratie tot ellende leidt. Denk bijvoorbeeld aan de extreem-rechtse slachtpartij op het Noorse eiland Utoya.

Zelfs als radicalisering niet tot terreur leidt, creëert ze problemen, in gezinnen, op scholen en in de wijk.

Daar werd een links-politieke jongerenbijeenkomst herschapen in een bloedbad met als voornaamste motief ‘de redding van de nationale, christelijke identiteit’. In beide gevallen gaat het om een vorm van zuivering waarbij de menselijkheid van de ander wordt opgeheven om vernedering te wreken en met alle beschikbare middelen erkenning af te dwingen. In beide gevallen gaat het ook meestal om jongvolwassenen die hier bij ons in een welvarend Europees land zijn opgegroeid en zijn afgehaakt om zich uiteindelijk tegen de eigen samenleving te keren. Radicalisering is geen gevaar dat van buitenaf komt, maar een triest fenomeen dat in onze eigen samenlevingen wordt geproduceerd: made in the EU.

Als ik aan radicalisering denk, dan ziet mijn geestesoog niet alleen deze schokkende beelden die we allemaal maar al te goed uit de media kennen, maar ook de gezichten uit mijn onderzoek: de jongens en meisjes die extremistische opvattingen gaan omarmen op het moment dat ze in het nauw komen en daarmee niet terecht kunnen bij ouders, docenten of hulpverleners, maar wel bij extremisten die eerst hun slachtofferschap voeden en vervolgens een heroïsche toekomst beloven met de mogelijkheid om eervol een einde te maken aan de eigen ellende. Ik zie ook jongerenwerkers Malcolm en Ahmed, die maar liefst twaalf stagiairs hebben lopen – terwijl ze eigenlijk maar twee stageplekken in de aanbieding hebben – om jongeren tegen de stroom in toch perspectieven te kunnen bieden. Ik zie Krista,

die non-stop scholen bezoekt om rond expressie en identiteit te werken via strips en *hip-hop rhymes*. En ik zie Yassin en Eddy, die zelfs een hele nieuwe schoolidentiteit hebben helpen bouwen waarin elementen uit wetenschap, religie en kunst elkaar in evenwicht houden. Want zelfs als radicalisering niet tot de terreur leidt die we kennen van de beelden, creëert ze op veel plekken problemen, niet in het minst in gezinnen, op scholen en in de jeugdzorg. Problemen waar elke dag vele professionals keihard mee aan de slag gaan zonder dat ze de krantenkoppen halen – tenzij het misgaat, dan staan ze in de spotlights.

Terreur, of die nu is ingegeven door jihadistische, links- of rechts-extremistische of dierenrecht-activistische motieven, is gericht op het maken van slachtoffers, maar is vooral effectief wanneer zij de rest van de bevolking bang maakt. Vandaar het belang van media-aandacht en de keuze voor vaak fotogenieke locaties waar het geënceneerde spektakel het meest tot zijn recht komt. Terreur is ook effectief als het de ruimte en tijd inperkt die we nodig hebben om goed na te denken over wat het probleem is en waar mogelijkheden liggen om er zo goed mogelijk mee om te gaan. Dit roept meteen de vraag op of het uitroepen van een noodtoestand als verdedigingsreflex het extremisme een halt kan toeroepen dan wel verder in de kaart speelt.⁶

Door het lugubere spektakel dat terreur ons schenkt, hebben we allemaal angstaanjagende beelden van aanslagen in ons hoofd. Dit boek is bedoeld om die terreur niet effectief te laten zijn. Het weigert om toe te geven aan de angst. Het roept op om andere dan door angst ingegeven strategieën te ontplooiën. Het doet dat door radicaal te kiezen voor strategische versterking van het sociale veld waarin jongeren opgroeien. De stelling die